

İKTİSATÇILAR VE İNSANLAR

"Bir Yöntem Çalışması"

Ayşe BUĞRA

Remzi Kitabevi, 1989, 236 s.

Ercan EREN*

Ayşe Buğra, son yıllarda gelişme iktisadi, düşünce tarihi ve yöntem konularındaki çalışmalarını ile dikkati çeken bir iktisatçı. Kısaca 'yayın tanıtma-yayın eleştirisi' de bulunacağımız yapıtı da iktisadi düşünce tarihi, iktisadi-siyasi ahlâk ve metodoloji yaklaşımlarının bir araya getirilmesinden oluşmuş. Bir anlamda "pür" iktisadın dışına çıkarak düne ve bugüne bir gezinti yapıyoruz. Bu yönüyle "klasik" iktisat kitaplarından oldukça farklı.

Yapıtı tanıtmadan bir noktayı belirtmek istiyoruz. Kitapta "notlar" ve "kaynakça" bölümleri arasında bazı uyumsuzluklar dikkati çekmektedir. Notlarda yer alan bazı kaynaklar, kaynakçada yer almamaktadır. Aynı durum tersi açısından da geçerlidir.

"İktisatçılar ve İnsanlar" altı ana bölümden oluşmuş. Bölümler kendi içlerinde ve kendi aralarında bazen birbirinden ayırmış izlenimi veriyor. Bir bakıma her bölüm kendi içinde bağımsız. Ama ara bağlantılarla ilişki kurmaya çalışılıyor. Bir başka ifade ile kitap hem açıklayıcı hem de betimleyici özelliklere sahip. Bir taraftan olup bitenleri gözönüne sererken, aynı zamanda Ayşe Buğra bize onlar hakkında kendi yaklaşımını ısrarla belirtiyor. Bu açıdan yer yer derinliğe girmeyen değerlendirmelerde bulunurken, zaman zaman gerçekten derin tahliller yakalamak olanaklı.

Kitapta "Giriş" ve "Sonuç" ayrıca bölümlenmeye tabi tutulmamış. "Giriş"te doğal olarak elimizdeki kitabın nasıl ortaya çıktığı, ne anlatmak istediği belirtilmiş. Girişte, diğer bölümlerde de dikkati çeken, sık sık gündeme gelen birkaç

* Doç. Dr.; U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

noktadan sözetmek istiyoruz. Bunlardan ilki 1970'lerden bu yana yaşanmakta olan iktisadi kriz ve yöntem konularına artan ilgi. Gerçekten iktisadi düşünce tarihinin bakıldığında bunu yalın olarak görebiliriz. Benzer durum 1870, 1930'larda da gözleniyor. Kriz dönemleri, yöntem sorunlarının artması, "yeni iktisatlar"ın ortaya çıkmasının koşullarını yaratıyor. Veya tarihin "çöplüğüne" terk edilmiş iktisatlar tekrar gündeme gelebiliyor.

Girişte, niçin iktisadın değişim ilişkilerine indirgendiğinin sorgulanmak istendiği belirtiliyor. Bu konuda yazar diğer çalışmalarında da gözlendiği üzere en çok K. Polanyi'nin etkisinde. Yapıtta her zaman dikkati çeken bir diğer nokta, "Giriş"te de özellikle vurgulandığı üzere, yöntemsel bireyselcilik ve toptancılık (Buğra, yöntemsel bireycilik ve yöntemsel holizm ifadelerini tercih ediyor) ilişkisidir. Çalışma boyunca yazar ikisinin bir sentezini yapma, ikisiyle de bir arada olma endişesinde görünüyor. Ne birini, ne de diğerini kullanıyor veya savunuyor. Aynı şekilde yöntemsel teklik ve ikilik (monizm ve dualizm, yazarın kullandığı ifadeler) tartışmalarıyla ilgileniyor. Buğra, yöntemsel ikiliğe yatkın. Ama doğal bilimlerin de öyle sanıldığı gibi nesnel olmadığına işaret ediyor. Bir anlamda doğal bilimlerin de toplumsal bilim haline geldiği savunuluyor. Bu konu iktisatta bilimsellik-ekonomiye müdahale etme veya etmeme görüşlerinin siyasi-ahlaki temellerle de bağlantılı şekilde sorgulanması olanağını veriyor.

"İktisatçılar ve İnsanlar" yapıtının birinci bölümü, "Ekonomiler ve Toplumlar" başlığı altında toplanmış. Bu bölümü Buğra, a) Aristo Neden İktisada Önemli Bir Katkıda Bulunmadı?, b) Bireyin Mülkü ve Mülk Sahibi Birey, c) Adam Smith ve Bilimsel İktisadın Doğuşu, d) Marx'da Bireyci Toplum ve Yöntemsel Bireycilik, alt başlıklarında incelemiştir. Birinci alt başlıkta, iktisat, değişim ilişkilerine indirgenmesi çerçevesinde ele alınıyor. Burada K. Polanyi bağlamında Aristo çerçevesinde incelenenler gerçekten önemli. Bu konu ayrıca, Kurumlar ve İktisadi Davranışlar ilişkisini gündeme getiriyor. Buğra, özellikle Neo-klasik iktisadi toplumsal ilişki ve kurumlardan bağımsız olduğu için eleştiriyor. Sorun doğal olarak K. Polanyi varî Kurumsalcı iktisat yanında Kurumsalcı iktisadın kendisini gündeme getiriyor. Buğra'da bu durum fazla ele alınmıyor. Varılan noktada bir konuyu gündeme getirmek gerekiyor. Neo-klasik iktisat, kurumsal koşulları dikkate almıyor mu? Avusturya Okulunu incelerken sorunun kurumsal yönüne değiniyor ve özellikle K. Menger'in hakkını veriyor. Mises ve Hayek'i eleştirirken Neo-Avusturya okulunda tekrar kurumsal koşulların öne çıktığını belirtiyor. Fakat bu konuya örneğin K. Polanyi'ye verilen önem kadar yer verilmiyor. Ayrıca incelenmiyor. Avusturya Okulundaki kurumların evrimi yaklaşımı, zannediyorum böyle bir çalışmada ayrıca incelenmesi gerekirdi. Örneğin R.N. Langlois'in dediği "Economics as a Process 'Essays in the New Institutional Economics'de" değinilen Kurumsalcılık, bu konuda farklı yorumlara olanak sağlayacak niteliktedir.

Birinci bölüm ikinci alt başlıkta "Bireyin Mülkü ve Mülk Sahibi Birey" inceleniyor. Özellikle vurgulanan piyasa ekonomisinin de insanlar tarafından kurulmuş bir düzen olduğudur. Yani piyasa ekonomisi, doğal bir süreç değildir. Bu alt bölüm, yapının gerçekten çok ilgi çekici bölümlerinden bir tanesi. Evrensellik sorunlarını gündeme getirmektedir. Üçüncü alt başlıkta "Adam Smith ve Bilimsel İktisadın Doğuşu" inceleniyor. Özellikle değinilen Smith'le birlikte doğal yasa felsefesinin, faydacı felsefe biçiminde iktisadı etkilemesi süreci.

Birinci bölümde son alt başlık "Marx'da Bireyci Toplum ve Yöntemsel Bireycilik". Buğra'da Marx iki bağlamda inceleniyor. Bu şöyle vurgulanıyor (s. 53), "Marx, hayranlık verici bir tarih bilinciyle topluma ve insana doğa olguları özellikleri atfeden yaklaşımları çok güçlü bir biçimde eleştirdikten sonra, piyasa toplumunun temelindeki bireysel davranış biçimleriyle birlikte özgün bir yapı oluşturduğu sonucuna varacak yerde, bütün diğer toplumların açıklanmasında kullanılabilecek ilkelerin kaynağı olarak piyasa toplumuna dönüyor". Bir anlamda Marx, Kurumsal, toplumsal yapıdan soyutlamadan somut bireyden hareket ederken, aynı zamanda A. Smith ve izleyicilerindeki yaklaşıma, insan iradesinden bağımsız olmaya dönüyor. Bu yönüyle pozitivismi savunuyor.

Buğra, ikinci bölümde "İktisadın İlk Yüzyılı"nı inceliyor. Özellikle 19. yy'daki gelişmelere ağırlık veriliyor. Bölümün girişinde Malthus'un K. Menger, F. Knight ve J.M. Keynes'in öncüsü olarak önemine değiniliyor. Tam bilgi varsayımının eleştirisi bağlamında ekonomik müdahale ilişkilerine işaret ediliyor. İkinci bölümün birinci alt başlığı "Mantık Sistemi"nden "Siyasal İktisadın Tanımı"na. Bu bölümde Descartes, Bacon, D. Hume, Kant, J.S. Mill, Senior, Carines'in özellikle incelendiği görülüyor. Tümevarım, tümdengelim, sentetik ifade gibi tartışmalara yer veriliyor. İkinci alt başlıkta "Siyasal İktisat Bilimi ve Bilimin Sınırları" incelenmektedir. Özellikle Mill ve J.N. Keynes bağlamında siyasal iktisattan bilimin sınırlarına giden süreç değerlendiriliyor. İkinci bölümün diğer bir alt başlığı "İktisadın İlk Krizi"dir. Bu çerçevede Menger-Schomeller tartışmasına girilmekte. İngiltere'de Tarihçi Okulun yükselişine değinilmektedir. Ayrıca, Marshall'ın tavrı ayrıntılı olarak incelenmektedir. İkinci bölümün son alt başlığı "Zenginlik Biliminden Seçim Kuramına Doğru"dur. Buğda bu konuda Jevons ve Walras'dan ziyade Menger'i öne çıkartmaktadır.

Buğra, Menger'i incelemesinde ona karşı bir tavır takınmakla birlikte, Menger'in somut toplumu kucaklama endişesinde olduğunu belirterek iktisadın zenginlik biliminden seçim kuramına indirgenmemesinde Mises ve Hayek'e yüklenmektedir. İncelemede kurumların yaratılması ve belirsizlik Menger merkezli olarak ele alınmaktadır.

Mises ve Hayek konusunda çoğu noktada Buğra'yla aynı görüşleri paylaşamıyoruz. Bize göre seçim kuramı iktisadı zenginlikten tercihe, değişime indirgeme yanında zenginliği de içerebilir. Örneğin Keynes'de rasyonelliğin eleştirisi

si çerçevesinde gündeme gelen sınırlı (doğal) rasyonellik "seçim" üzerine kuruludur. Çünkü belirsizlik sorunları aynı tarzda hareket etmeyi değil, belirsizlik ortamında, bir anlamda Hayekçi bir yaklaşımla durumun mantığına göre, hareket etmeyi getirmektedir. Bir farkla Hayek'de daha çok eksik bilgi ve fırsatları yakalama ön planda iken, Keynes'de bunların yanında Neo-Avusturyanlarda olduğu gibi yaratıcılık ve sezgi de önemlidir. Buğra'da seçim kuramının Keynesçi yönüne değinilmemektedir.

Bir başka nokta, Mises ve Hayek, Menger'i dar çerçevede ele almakla eleştirilmektedir. Bu arada aynı Okula dahil edilebilecek Knight bir sonraki bölümde olumlu bir şekilde değerlendirilmektedir. Hayek için aynı şeyleri söylemeyeceğim ama yazarın notlarında ve kaynakçada Mises'in hiç bir yapıtının yer almaması eksikliklerdir. Zannediyorum bu yapıt incelendiğinde Mises'le Knight arasındaki ayrımın sanıldığı kadar fazla olmadığı görülecektir.

Bir başka nokta Menger'de olduğu iddia edilen amprik-gerçekçi yaklaşımla ilgilidir. Mises için gerçekten birşey söylemek zor ama çeşitli defalar vurgulandığı gibi Hayek piyasa sürecinin amprik yönüne önem vermiştir. Popper'in etkisiyle, T.W. Hutchison'un belirttiği gibi, 1937 öncesi ve sonrası olmak üzere Hayek 1 ve 2 vardır. A priorist ve A posteriorist Hayek ayrımına dikkat etmek gerekir.

Bir başka nokta kurumların amaçlı insan faaliyetlerinin niyet edilmeyen sonuçları olmasıyla ilgilidir. Bu konu biraz eksik anlaşılmaktadır. Mises ve Hayek'de öne çıkan piyasa, din gibi kurumlardır. Zannediyorum Merkez Bankası, IMF gibi kurumların amaçlı insan faaliyetleri sonucunda kendiliğinden ortaya çıkmadığını belirtmeyecek bir durum yoktur. Ama bunların yaratılması gerekliliği konusunda kuşkuluları vardır.

Bir diğer nokta, denge-müdahale çıkarsaması ile ilgilidir. Mises ve Hayek'de bu kabul edilemez. Denge nedeniyle müdahaleye karşı değildirlir. Tam tersine "dengesizlik" nedeniyle müdahaleye karşıdırlar. Avusturya Okulu dengesizliği savunduğu için müdahale taraftarı değildir. Belirsizlik-müdahale ilişkisi Keynes'de vardır. Buğra'nın çok eleştirdiği seçim kuramı nedeniyle, Mises ve Hayek'de belirsizlik öznel olan fırsatları yakalamaya olanak sağlar. Denge ise ancak ve ancak iktisadi ajanın kafasındadır, düşüncesindedir. Somutta gerçekleştiremez.

Üçüncü bölüm, "Korkulu Yıllarda Yöntem Tartışmaları" adı altında toplanmış. Bu bölümde, özellikle 1930'lu yıllardaki yöntem tartışmalarına giriliyor. Birinci alt başlık "Mantıksal Pozitivizm ve Yöntemsel Monizm Tartışmaları". Mantıksal Pozitivizm, ortaya çıkışı ve görüşleri temelinde inceleniyor. İkinci alt başlık, "Hayek ve Bilimselciliğin Eleştirisi". Bu alt bölümde Hayek'in doğal bilimler yönteminin toplumsal bilimlere uyarlanması konusundaki görüşleri değeri-

diriliyor. Aynı zamanda, yöntemsel bireycilik ve toptancılık tartışmalarına giriliyor. Tekrar ikinci kuşak Avusturya iktisatçıları Mises ve Hayek eleştiriliyor. Amprik gerçekçilik sorununa değinilerek aynı konu piyasa-müdahale ilişkileri bağlamında ele alınmaktadır. Varılan nokta, Buğra'yı Avusturya Okulu ve Popper arasındaki ilişkileri incelemeye götürüyor. Buğra, B. Magee vari bir yorumlama ile bir anlamda sosyal demokrasi bağlamında değerlendirerek Popper'deki "Sosyal Mühendislik" görüşünü ekonomiye müdahale çerçevesinde ele alarak Mises ve Hayek'i eleştiriyor. Buğra'nın değerlendirilmesi kanımızca sorunun bir yönünü ele almaktadır. Ayrım iktisat politikası ve sosyal mühendislik açısından da düşünülmelidir. Mises ve Hayek'in müdahale olarak eleştirdiği iktisat politikasıdır. İktisat politikalarının şu veya bu biçimde "genel"i etkilemesi, kurumları yönlendirmesi, insan davranışlarını "şekillendirmesi" söz konusudur. Popper'de savunulan şudur; Popper'de müdahale konusunda bir değer yansızlığı vardır. En son ve acil sorunlar çözümlenmelidir. Böyle bir yaklaşımın Mises ve Hayek tarafından bütünüyle terkedildiğini söylemek bizce hatalıdır. Onlarda karşı çıkılan iktisat politikasıdır. Örneğin tekeller konusunda takındıkları tavır pekala sosyal mühendisliğe örnek verilebilir.

Buğra, üçüncü bölüm son alt başlıkta "Popper, Yöntemsel Monizm ve Sosyal Bilimin İşlevini" inceliyor. Bu alt başlıkta Magee vari bir Popper değerlendirmesine rastlıyoruz. Ayrıca dikkat çekenler şunlar. Popper'in tümevarım sorununu çözdüğü iddiasında bulunmaktadır. Buğra iyimser, Popper tümevarım sorununu çözmüştür. Yazarın da belirttiği gibi Lakatos'un Popper'i Conventionalizmin tümevarım veya hakikat sorunu çözdüğü tartışmalıdır. Buğra, sorunun derinliğine inmekten ziyade çözdüğü görüşünü belirtmektedir. Böyle bir görüşe katılmak zordur. Bu noktada belki de mutlak, görel ve olası hakikat sorunları incelenmelidir. Kanımızca olası hakikat yaklaşımı daha tatmin edicidir.

Bir başka tartışma konusu Popper'in psikolojizmi reddettiği savıdır. Bir anlamda durumun mantığına göre hareket edildiği belirtilmektedir. Bu durum gerçekte Hayek'de (ve Keynes'de) vardır. İktisatta belirsizlik yaklaşımları zorunlu olarak bu konuyu gündeme getirmektedir. Kanımızca Buğra psikolojizm konusunda kestirmeci davranmaktadır. Ama Buğra'nın Popper bağlamında psikolojizmi gündeme getirmesi çok yerindedir. Çünkü dolaylı olarak psikolojizm Neoklasik iktisattaki rasyonellik varsayımını gündeme getirecektir.

Dördüncü bölümün başlığı "Homo Economicus'a Karşı Üç Liberal: Hutchison, Knight ve Keynes". Buğra bu bölümde ilk önce "Hutchison ve Knight: Bir polemik'in Gizlediği Benzerlikler"i inceliyor. Hutchison yöntem tartışmalarında Popper'in iktisatta "gerçek" temsilcisi olarak önemli bir yere sahiptir. Buğra, aralarında tartışmalara yer vererek iki karşıt "radikal amprist" Hutchison "öznelci" Knight'ın aslında ne kadar yakın olduklarını belirtiyor. Buğra'nın Knight'a özel bir sempatisi var. Bu Knight'ın iktisatın toplumsal bilim yönüne ağırlık verme-

siyle, ahlâk sorunlarını gündeme getirmesiyle yakından bağlantılı. Ayrıca pratik sorunlara verdiği önem bir başka sempati konusu. "Pür" bilim yapmıyor. Ayrıca belirsizlik konusunu ilk öne çıkartan iktisatçı. Bu nokta Buğra'nın da özellikle vurguladığı gibi çok önemli. Bir anlamda iktisatın insandan koparılması, şeyleşmesi tartışmasıyla ilgili.

Dördüncü bölümde diğer bir alt başlık "Keynesgil Makro İktisadın Mikro Temelleri". Buğra, burada Keynes'de bireyselliğin önemini vurguluyor. Belirsizlik, tarihsel zaman ve paranın önemini belirtiyor. Özellikle ikna olayına dikkati ilgi çekici. Ama kanımızca üretim ve yatırıma yeteri kadar yer verilmiyor. Yatırımların sosyalizasyonu kavramı oldukça ilginç. Bir anlamda Buğra'da doğrudan sözedilmemekle birlikte Popper'deki sosyal mühendisliğe karşılık gelecek anlama sahip.

Beşinci bölümde "Keynes Sonrasında Ekonomik Rasyonelite" incelenmektedir. Birinci alt başlık "Friedman'a Göre Pozitif İktisadın Yöntemi". Buğra'nın da belirttiği gibi Friedman ayrıntılı olarak incelememektedir. Biraz yüzeysel bir değerlendirme ile Friedman enstrümantalizm bağlamında yorumlanmaktadır. Yer alması beklenen enstrümantalizmin sorgulanmasına girilmemektedir. Örneğin, J. Dewey bağlamındaki Friedman enstrümantalizminin tartışmasına yer verilmemiştir. İkinci alt başlık "Meslektaşlarını Korkutan İki İktisatçı: Leibenstein ve Simon". Burada Leibenstein tarafından ileri sürülen etkinliği ve davranışsal ekonominin kurucusu olarak adlandırılan H. Simon'un görüşleri özetlenmektedir. Simon'daki "sınırlı" rasyonellik incelenmektedir.

Son bölüm "Kriz ve Krize Tepkiler". İlkönce "Kuhn'un Katkısı" özellikle subjektivist yönüne ağırlık verilerek inceleniyor. Kanımızca Kuhn değerlendirilmesinde biraz Popperci-Lakatoscu yorumlara fazla ağırlık verilmektedir. Örneğin pekala bilimsel devrim ölçütü olarak amprik içeriği daha fazla olan yeni bir normal bilim görüşü de Kuhn'cu bir yorum olabilirdi ve büyük yorumlar vardı. Yani devrime rağmen amprik içerik bilimsel ilerleme ölçüsü olabilir. Ayrıca Kuhn'un bilimsel ilerlemeye inandığını belirtmesi böyle bir yorumlamaya olanak sağlamaktadır. İkinci alt başlıkta Lakatos'un "Bilimsel Araştırma Programı" inceleniyor. Burada Lakatos'daki BAP sunulmakta ve özellikle Feyerabend'den hareketle kısa bir eleştirisi yapılmaktadır. Diğer bir alt başlıkta "Feyerabend ve Anarşizmin Gerekliliği". Feyerabend, insan özgürlüğü bağlamında sunulmaktadır. Bu bölümde iktisatta Feyerabend'in yaklaşımını benimseyen fazla bir iktisatçı olmadığı belirtilmektedir. İstisna olarak D.W. McCloskey'den söz edilmektedir. Bize bir isim ilave edelim, B.J. Caldwell. Caldwell, McCloskey kadar olmasa da Feyerabend'e yakındır. Buğra, dördüncü alt başlıkta "İktisadın Son Krizi"ni inceliyor. 1970'lerde ortaya çıkan iktisadi krizin iktisada etkileri çeşitli açılardan irdeleyeniyor. Tamamlayan bir diğer alt başlık "Restorasyon". Burada özellikle Yeni-klasik iktisada ağırlık verilmektedir. Ekonometri konusu, beşeri sermaye teorisi,

aile ekonomisi gibi gelişmeler sorgulanmaktadır. Son alt başlık "Restorasyon Ötesinde Yeni Arayışlar". Burada özellikle McCloskey'in iktisadi retoriği incelenmektedir. Devamla iktisadın kendi içine kapanması, tündengelim matematiğe bir bilim olmasına karşı görüşler değerlendirilerek inceleniyor. İktisadın sorgulanması daha "kurumsal" hale getirilmesi gerekliliği vurgulanıyor.

Mises ve Hayek tekrar sorgulanarak üçüncü kuşak Avusturya Okulu iktisatçılarına değiniliyor. Örneğin çok tartışmalı olan "anlama" bağlamında Weber Avusturya Okulu ilişkilerine giriliyor.

Buğra, yapıtını sonuç koymadan, "Sonuç Yerine Yeniden Ekonomiler ve Toplumlar"la bitiriyor. Doğal olarak bu bölüm bir değerlendirme. Somut durumlardan hareketle iktisattaki gelişmeler sorgulanıyor. Yöntemsel bireycilik ve top-tancılığın birlikteliği vurgulanıyor.